

Trenčín – vonkajšie opevnenie mesta

Vyhodnotenie výskumu a analýza vývoja kultúrnej pamiatky (stredoveké múry)

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD TRENČÍN	
Evid. č.: 5757	Reg. zn.:
26. 10. 2010	ZH a LU:
Čís. správy: 568	

Architektonicko-historický výskum opevnenia v predmestí historického jadra Trenčína na Bankovej, predtým Jaselskej ulici nadviazal na archeologický výskum, realizovaný pod vedením PhDr. Mateja Ruttkaya CSc. Využil archeologické sondy v dotyku skúmanej parcely s Hviezdoslavovou ulicou, pričom sa venoval odkrytým murivám na ploche cca 20 x 15 metrov. Nakoľko na murivách nebol badateľný ani jeden datovateľný architektonický detail, pri vyhodnocovaní výskumu bolo možné vychádzať iba z charakteru a skladby murív, spojív – mált a výškového osadenia jednotlivých konštrukcií. Závbery výskumu budú môcť byť upresnené po dopracovaní archeologickej nálezovej správy, prípadne konfrontované po nových archívne získaných údajoch, čo si však vyžaduje ďaleko väčší časový priestor ako bol poskytnutý pre realizáciu architektonicko-historického výskumu.

Historické údaje, viažuce sa k skúmanej lokalite, dokladajú v týchto miestach existenciu johanitského kláštora už v 13. storočí. Johaniti, neskôr premenovaní na maltézske rytierov, boli špitálskym a zároveň rytierskym bojovým rádom, ktorý si v Trenčín zvolil pre svoj špitál strategickú polohu pri brode cez Váh, na okraji rozvíjajúcej sa zástavby na podhradí významného pohraničného hradu. Práve k tejto reholi, no najneskôr k reholi sv. Františka, ktorý mal prevziať kláštor od johanitov v roku 1301, sa viaže prvá **stavebná etapa** v rámci archeologickým výskumom odkrytých murív. Kláštor bol založený pri ešte neopevnenej podhradskej urbanistickej štruktúre, ktorá získala mestské výsady slobodného kráľovského mesta až v roku 1412, pričom výstavbu hradieb mesta je možné zaradiť na prelom 14. a 15. storočia. Keďže opevňovanie kláštorov mimo opevnených miest bolo bežnou praxou, niet dôvodu pochybovať, že aj kláštor johanitov, ktorí boli navyše bojovým rádom, si po obvode kláštorného areálu vybuďoval už v čase zakladania špitála kamenný múr s armovanými kamennými nárožiami. Vychádzajúc z nálezov fragmentov múru pri archeologickom výskume na ploche pred bývalým Ústredným domom armády, nálezu zvyškov pravdepodobne sakrálnej architektúry pri výstavbe ČSOB na Vajanského ulici a kostrových zvyškov dokladajúcich existenciu cintorína v jej blízkosti je možné hypoteticky stanoviť rozlohu opevnenej plochy kláštora na 150 x 80 metrov. Pre porovnanie je možné uviesť rozlohu podobne na okraji neopevnenej sídelnej štruktúry vybudovaného stredovekého františkánskeho kláštora s opevnením v Slovenskej Lupči, ktorého rozloha bola 100 x 80 metrov.

O výstavbe opevnenia v 13. resp. 14. storočí svedčí jednoznačne stredoveké spojivo muriva a hĺbka jeho založenia oproti súčasnej úrovni prilahlých komunikácií, ktorá predstavuje výškový rozdiel po základovú škáru cca 265 cm. Nasadenie nadzákladového muriva je v hĺbke 2 metrov. Šírku múru je ťažké jednoznačne zistiť vzhľadom k jeho čiastočnému prekrytiu murivom z liateho betónu, ktorý sa o zvyšky opevnenia opiera z jeho vnútornej strany. Dá sa však predpokladať, že je bola zhodná s hrúbkou 90-110 cm už skôr odkrytého základového muriva pred ÚDA, ktoré je predĺžením skúmaného muriva smerom na severozápad. Zachované nadzákladové murivo opevnenia, odkryté v dĺžke cca 10 metrov paralelné s Hviezdoslavovou ulicou je od vertikály odklonené smerom do areálu približne 10 stupňov (na výške 110 cm sa odkláňa 10 cm). Zaujímavý je aj fakt, že pri výstavbe opevnenia bol v značnom rozsahu použitý zriedkavo sa vyskytujúci serpentinit, ktorý bol zistený i v suterénnom murive dnešnej Dexia banky na rohu Hviezdoslavovej ulice a Štúrovho námestia, čo by mohlo svedčiť o výstavbe tohto objektu na zvyškoch kláštorného opevnenia, alebo o použití tohto kameňa pri likvidácii opevnenia po zničení kláštorného areálu.

Do tejto prvej stavebnej etapy, ale tesne za ňu je možné zaradiť kamenný múr smerujúci od nárožia opevnenia smerom na juhozápad. Tento múr o hrúbke 80 cm, je založený iba o niekoľko centimetrov vyššie ako nárožie opevnenia od ktorého je odsadený

smerom na severozápad 55 cm. Murivá nie sú previazané, ale ich štruktúra je zhodná. Nakoľko z tohto múru bol odkrytý iba úsek o dĺžke 2,3 metra, jeho poslanie sa nedá interpretovať.

Kláštor bol prvý krát poškodený počas husitských útokov na mesto v rokoch 1422 a 1431, ešte viac bol zrejme deštruovaný pri požiari v roku 1528. Nakoľko bolo v období medzi prvou a druhou deštrukciou obnovované opevnenie areálu nie je jasné. No niet pochyb, že v čase výstavby opevnenia mesta, ktoré koncepčne nadväzovalo na opevnenie hradu a Marienburgu, kláštor s areálom už doň zahrnutý nebol i keď nie je vylúčené, že opevnenia aspoň do Katzianerovho útoku ešte mohli spôsobiť.

Druhú stavebnú etapu, ktorú je možné zaradiť pred známu vedutu Trenčína z 2. polovice 16. storočia, predstavujú na skúmanej ploche kamenné, pravdepodobne základové murivá, pristavané kolmo z oboch strán k severozápadnému úseku opevnenia. Hĺbka ich založenia i spojivo umožňuje datovať ich už na koniec 15. storočia, alebo začiatku 16. storočia, či tesne po požiari mesta v roku 1528.

Múr, ktorý sa svojim nárožím opiera o opevnenie z jeho vnútornej strany vo vzdialenosti 10,5 metra od juhovýchodného úseku opevnenia. Odkrytý úsek dosahuje dĺžku cca 6 metrov a hrúbku 80-90 cm.

Z vonkajšej strany sa k opevneniu primkávajú dve kolmé múry podobnej skladby i výšky založenia o hrúbke 60 cm, ktoré sú od seba vzdialené takmer 6 metrov. Od nárožia opevnenia je bližší múr odsadený 1,8 metra a jeho odkrytá dĺžka je 4,5 metra. V jeho pokračovaní je vo vzdialenosti 7 metrov od opevnenia v suti badateľné z vnútra spevnené nárožie, ktorého zalomenie smeruje k druhému múru pristavanému k opevneniu. Tento druhý múr je dlhý 5,7 metra a lomí sa v pravom uhle a v odkrytej dĺžke 2,8 metra smeruje na juhovýchod k prvému múru a fragmentu nárožia v suti.

Na uvádzanej vedute mesta je v týchto miestach zachytená dlhá súvislá zástavba, ktorá bola zrejme postavená na základoch opevnenia kláštora a ktorá musela zlikvidovať objekty, ktorých murivá sa archeologickým výskumom odkryli.

Ďalšie stavebné etapy na skúmanej ploche je možné zaradiť až do neskoršieho obdobia.

Charakteristika pamiatkových hodnôt kultúrnej pamiatky

Architektonicko-historický výskum archeologicky odkrytého opevnenia na Jaselskej ulici v Trenčíne preukázal, že doba jeho výstavby je podstatne skoršia, ako sa pôvodne predpokladalo a je ju možné zaradiť minimálne do 14. storočia. Opevnenie vzniklo v čase, keď vlastná urbanistická štruktúra mesta ešte nebola chránená hradbami a opevnený bol iba hrad a s najväčšou pravdepodobnosťou Marienburg s farským kostolom. Z tohto dôvodu je nález opevnenia i z celoslovenského hľadiska jedinečným dokladom existencie samostatnej opevnenej zástavby v kontakte s neopevneným sídelným útvarom mestského charakteru. Prináša nové poznatky o vývoji urbanizmu Trenčína a zároveň zrejme potvrdzuje existenciu tradovaného kláštorného areálu johanitov a neskôr františkánov vo väzbe s obytnou zástavbou vyvíjajúceho sa stredovekého mesta. Doterajšie opevnenia kláštorných areálov sa zachovali či odkryli iba pri areáloch mimo miest (Kláštorská v Slovenskom raji, Červený Kláštor, Skalka), murované opevnenie predmestia na Slovensku nie je známe. Fragment opevnenia má tak mimoriadne vysokú dokumentačno-urbanistickú a historickú hodnotu, doplnenú o hodnotu autentickej fortifikačnej architektúry s čiastočne zachovaným kvádrovým nárožím.

Archeologická sonda zároveň odkryla základy mladších architektúr, ktoré sčasti využili pôvodné murivo opevnenia o ktoré sa niektoré objekty opreli a zároveň využili ako stavebný materiál lomový kameň jeho nadzákladového muriva. Územie bolo intenzívne

zastavované až po vytvorenie námestia pred Ústredným domom armády koncom 20. storočia, pričom najstaršie prístavby k opevneniu je možné zaradiť ešte na koniec stredoveku. Posledné stopy po stavebnej činnosti sú z prelomu 19. a 20. storočia, pričom tu bol použitý mimoriadne pevný liaty betón, čím archeologický nález dokumentuje i progresívne stavebné technológie uplatňované v Trenčíne v období doznievania historizmov a nástupu novodobej architektúry.

Archeologický nález opevnenia predstavuje, napriek svojmu doterajšiemu malému rozsahu, jeden z najvýznamnejších objavov na území mesta Trenčín.

Návrh ochrany, obnovy a prezentácie kultúrnej pamiatky

Výpovedná hodnota odkrytého nálezu je vzhľadom k rozsahu zachovania a výraznému nárastu okolitého terénu pomerne obmedzená a stavebno-technický stav opevnenia i prístavieb výrazne narušený. Z tohto dôvodu bude nutná, nezávisle na prijatom spôsobe prezentácie nálezu, jeho dôsledná konzervácia s cieľom stabilizovať uvoľnené hmoty predovšetkým muriva opevnenia s armovaným kamenným nárožím, kde je potrebné venovať zvýšenú pozornosť spevneniu prasknutého kvádra. Zároveň bude žiaduce zvážiť rozsah odstránenia sekundárnych prístavieb k opevneniu, aby nedošlo pri ich odstraňovaní k ešte výraznejšiemu poškodeniu pôvodného muriva opevnenia. Do definitívneho rozhodnutia o spôsobe prezentácie nálezu je nutné ochrániť ho pred poveternostnými vplyvmi prekrytím ochrannou fóliou a prekryť zeminou v zmysle návrhu opatrení Krajského pamiatkového úradu spracovaného v súvislosti s návrhom na vyhlásenie opevnenia za národnú kultúrnu pamiatku z decembra 2008.

Prezentáciu nálezu opevnenia je možné zrealizovať variantne v rámci komplexnej úpravy priestoru pred bývalým ÚDA. Výpovedná hodnota prezentácie by mala byť čo najvyššia, pričom do úvahy je zároveň potrebné brať ochranu vlastného nálezu pred poškodením a technickú náročnosť prezentácie a s tým súvisiace náklady.

Variant „A“ – prezentácia v rámci úpravy dlažby priestoru a príľahlej komunikácie. Vlastný nález by ostal v celom rozsahu pod terénom, čím by bolo vylúčené jeho ďalšie poškodzovanie a priebeh opevnenia, prípadne naznačenie prístavieb by bolo vyznačené odlišnou dlažbou na ploche pred ÚDA. V prípade prezentácie mladších prístavieb by tieto boli odlišené odlišným materiálom alebo systémom ukladania dlažby. Prezentácia by mala korešpondovať s charakterom už zrealizovaných náznakov opevnenia pri Dolnej bráne. Výpovedná hodnota takejto prezentácie je obmedzená, jednoznačne si vyžaduje doplňujúcu sprievodnú informačnú tabuľku s grafickým znázornením nálezu, alebo umiestnenie trojrozmerného modelu s naznačením postupnosti zástavby prezentovaného územia a jeho väzieb na zaniknutý kláštor a zástavbu námestia.

Variant „B“ – prezentácia nálezu „kukátkovým“ systémom, ktorý bol uplatnený pri prezentácii Rybnej brány v Bratislave. Prezentovaná by bola iba najhodnotnejšia časť opevnenia v podobe armovaného nárožia, ktorá by bola pod úrovňou dlažby sledovateľná cez valcové alebo kubusové presklené kukátko, vyvýšené nad úroveň dlažby. Nález pod priehľadom by bol nasvietený a dôsledne odvetraný, aby nedochádzalo k jeho poškodzovaniu a zároveň roseniu antireflexného zasklenia. Zvyšná časť opevnenia a prístavieb by bola konzervovaná pod terénom. Prezentácia si vzhľadom k obmedzenému vnímaniu originálneho muriva vyžiada bližšie dokumentovanie nálezu informačnou tabuľkou s grafickým náčrtom nálezu a jeho okolia.

Variant „C“ – prezentácia opevnenia pod ochrannou architektúrou, ktorá umožní prehliadku celého zachovaného úseku opevnenia i časti prístavieb, podobne ako sú prezentované sakrálné objekty pred Starou tržnicou v Bratislave. Nadzemná architektúra by bola zakomponovaná do celkového riešenia priestoru pred ÚDA, pričom dôraz pri jej riešení

by bol položený na dobrú vnímateľnosť prezentovaného nálezu a jeho ochranu pred poškodením a znečistením, pri súčasnom riešení dôsledného odvetrania prezentovaných priestorov a hmôt. Táto forma prezentácie by mala zabezpečiť vysokú výpovednú hodnotu prezentácie nálezu, no vyžaduje si vyššie finančné nároky. I pri uplatnení tejto varianty bude potrebné prezentáciu doplniť o vysvetľujúci text.

Pri všetkých variantoch je nutné dbať na vysokú estetickú kvalitu riešenia a na zabezpečenie dôslednej ochrany originálnej hmoty opevnenia a fragmentov prístavieb, o ktorých bude rozhodnuté, že ostanú zachované i do budúcnosti.

Ing. arch. Ivan Gojdič
Mgr. Silvia Paulusová

26.10.2010

